

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розкрито сутність поняття комунікативні уміння дітей старшого дошкільного віку у психолого-педагогічній літературі.

Ключові слова: спілкування, комунікативні уміння, класифікація комунікативних умінь, особливості комунікативних умінь, комунікативний простір.

Вдосконалення дошкільної освіти як принципова складова освітньо-виховного процесу передбачає гуманізацію всієї сукупності відносин: дитина – дитина, дитина – вихователь, дитина – батьки і т.д. Перехід до системи освіти зорієнтованої на дитині, робить проблеми культивування людської гідності, збереження здоров'я, адаптації до навколишнього середовища першочерговим. Розв'язуються вони в процесі спілкування – це на даному етапі можливість захисту людині від негативних проявів суспільства: зберегти своє здоров'я, свою психічну повноцінність, забезпечити можливість розвитку [1].

Проблеми спілкування розглядаються науковцями різних наук – істориками, філософами, соціологами, психологами, лінгвістами, педагогами. У дослідженнях психологів обґрунтовується теоретична і практична значущість спілкування. Аналізуючи здібності до спілкування, Р.С.Немов наголошує, що без уміння адаптуватися до людей, вірно сприймати й оцінювати їх самих та їхні вчинки, взаємодіяти з ними і налагоджувати хороші взаємостосунки в різних ситуаціях, нормальне життя і розвиток особистості були просто неможливі [7].

Положення про вирішальну роль спілкування в психічному розвитку дитини було висунуте і розроблялося Л.С.Виготським, який неодноразово підкреслював, що “психологічна природа людини представляє сукупність людських відносин, які є функціями особистості і формами її структури” [3].

У роботах Л.С.Виготського визначено взаємозв'язок і взаємозалежність відносин “дитина – дитина” і “дитина – дорослий” в психічному розвитку дітей: “Дитина в змозі за допомогою наслідування в колективній діяльності під керівництвом дорослих зробити набагато більше і, притому, зробити з розумінням, самостійно” [3].

Сучасні дослідження з проблеми відзначають, що спілкування служить встановленню спільності між людьми, регулює їх спільну діяльність, є інструментом пізнання і основою свідомості для окремої людини, служить самовизначенню особистості, без чого людина відокремилася із спільної діяльності і виявилася б поза людством втраченою і безпорадною [1].

Внесок у дослідження мовленнєвого спілкування мали праці таких дослідників О.М.Леонт'єв, О.Р.Лурія, О.О.Леонт'єва, Т.В.Ахутіна та ін. На органічний зв'язок навчання і виховання із спілкуванням, як одним з видів людської діяльності і на творчу природу спілкування вказують роботи Л.П.Буєвою, М.С.Кагана; аналіз культури спілкування розглядається І.А.Льясовим; етичні основи спілкування виділяються А.І.Титаренко.

Мета статті – висвітлення проблеми формування понять, класифікації і умов формування комунікативних умінь дітей старшого дошкільного віку.

Важливою умовою для формування комунікативних здібностей є формування у дітей певних умінь та навичок спілкування як з дорослими так і з однолітками.

Уміння є однією з найважливіших категорій педагогіки і психології. Вітчизняні психологи виходять з основних положень психологічної концепції діяльності, відповідно до якої уміння – це окремі акти, компоненти діяльності (Л.С.Виготський, А.Н.Леонтьєв, С.Л.Рубінштейн).

Є різні підходи у визначенні поняття “уміння” немає єдності думок дослідників. Умінням називають і самий елементарний рівень виконання дій, і майстерність людини в даному виді діяльності.

Формування комунікативних умінь є однією з провідних сучасних наукових проблем. Її розв’язанню приділяється значна увага з психологічних, педагогічних, лінгводидактичних, психолінгвістичних позицій. В останніх психолого-педагогічних дослідженнях висвітлюються особливості формування комунікативних умінь дітей дошкільного віку (Т.О.Піроженко, 2002), першокласників (Н.В.Притулик, 2004) учнів старших класів (А.Ф.Курінна, 2005), майбутніх учителів (О.П.Яковліва, 2002), курсантів (М.М.Ісаєнко, 2002).

Комунікативні уміння формуються у процесі спілкування (В.В.Давидов, Н.В.Кузьміна, Б.Ф.Ломов, В.Н.Мясищев, А.А.Петровська, В.О.Сластьонін), як творче самопочуття особистості в спілкуванні (О.Л.Кононко, Е.А.Мілерян, А.В.Платонов, К.І.Чорна. Отже, комунікативні вміння забезпечують одночасну активну взаємодію, самопрезентацію особистості в цілому, а саме її індивідуальних особливостей, світогляду, спрямованості моральних якостей [8].

Комунікативно-мовленнєві уміння та навички як об’єкт вивчення представляють собою складні психофізіологічні та інформаційно-діяльнісні явища.

Слід підкреслити, що у вчених немає єдиної думки щодо визначення поняття комунікативних умінь. Зокрема Е.В.Семенова визначає комунікативні уміння як “якості суб’єкта спілкування, які дозволяють йому здійснювати педагогічне спілкування на оптимально високому професійному рівні”; О.І.Киліченко називає комунікативні уміння “складовим структурним компонентом особистості вчителя, який виражає здатність вчителя управляти спілкуванням дітей і своїми взаємостосунками з ними”; Н.М.Косова називає їх здатністю керувати своєю діяльністю в умовах рішення комунікативних завдань; В.Д.Ширшов розуміє їх як комплекс комунікативних дій, заснованих на високій теоретичній і практичній підготовленості особистості і які дозволяють творчо використовувати комунікативні знання і навички для точного і повного віддзеркалення і перетворення дійсності.

Л.Р.Мунірова пропонує наступну класифікацію комунікативних умінь:

Група інформаційно-комунікативних умінь складається з умінь вступати в процес спілкування (виражати прохання, вітання, поздоровлення, запрошення, ввічливого обігу, дружньої розмови); умінь орієнтуватися в партнерах, ситуаціях спілкування (почати розмову із знайомою і незнайомою людиною, дотримувати правила культури спілкування у відносинах з товаришами, вчителем, дорослими, зрозуміти ситуацію, в яку ставляться комуніканти, наміри, мотиви спілкування); умінь співвідносити засоби вербального і невербального спілкування (вживати слова і знаки ввічливості, емоційно і змістовно виражати думки, використовуючи жести, міміку, символи, одержувати і забезпечувати інформацією про себе і інші речі, користуватися малюнками, таблицями, схемами, групувати матеріал, що міститься в них).

Група регуляція-комунікативних умінь складається з умінь погоджувати свої дії, думки, установки з потребами своїх товаришів по спілкуванню (здійснення самої взаємоконтролю навчальної і трудової діяльності, обґрунтування спільно виконуваних завдань і операцій в певній логічній послідовності, визначення порядку

і раціональних способів виконання сумісних навчальних завдань); умінь довіряти, допомагати і підтримувати тих, з ким спілкуєшся (допомагати тим, хто потребує допомоги, поступатися, бути чесним, не ухилятися від відповідей, говорити про свої наміри, давати поради самим і довіряти порадам інших, довіряти як одержуваній інформації, так і своєму товаришу по спілкуванню, дорослим, вчителю); умінь застосовувати свої індивідуальні уміння при рішенні сумісних задач (використовувати мову, математичні символи, музику, рухи, графічну комунікацію для виконання завдань із загальною метою, фіксації і оформлення результатів своїх спостережень, цілеспрямованого користування художньою, науково-популярною, довідковою літературою, словником в підручнику); умінь оцінити результати сумісного спілкування (оцінити себе і інших критично, враховувати особистий внесок кожного в спілкування, обговорювати, розуміти результати спілкування, ухвалювати правильні рішення, виразити згоду (незгода), схвалення (несхвалення), оцінити відповідність вербальної поведінки невербальному, чи сприяє це залученню інших партнерів по спілкуванню).

Група афектно-комунікативних умінь ґрунтується на уміннях ділитися своїми відчуттями, інтересами, настроєм з партнером по спілкуванню; проявляти чуйність, чуйність, співпереживання, турботу до партнерів по спілкуванню; оцінювати емоційну поведінку один одного.

Особливу роль в розробку теорії формування комунікативних умінь дітей внесли роботи О.В.Безкровної, И.В.Забродіної, В.Г.Кисарчук, Т.А.Ладиженської, Х.І.Лійметс, В.Ю.Ліпатової, Н.А.Лошкарьової, Л.Н.Марковец, В.Н.Мещерякової, А.В.Мудріка, Л.Р.Мунірової, Р.А.Порошиною, Е.І.Пассова.

Надзвичайну значущість формування комунікативних умінь визначалося також Т.А.Антоновою, Я.Л.Коломінським, М.И.Лісіною, В.С.Мухіною, Т.А.Рєпіною, А.Г.Руською, Р.К.Терещуком) в контексті дослідження природи спілкування дошкільників з однолітками, динаміки їх комунікативної діяльності, комунікативної готовності до школи, становлення спілкування в ігровій, навчальній, трудовій діяльності [9].

Т.А.Антонова як основні характеристики комунікативних умінь виділила:

- ступінь адресованості висловів партнеру, уміння привернути його увагу до себе;
- ступінь доброзичливості;
- аргументованість висловів, що характеризується наявністю або відсутністю значущих для однолітка обґрунтувань в них;
- співвідношення позитивних і негативних оцінок і інших експресивних актів, уміння дозувати емоційні акти спілкування різної модальності.

Істотний внесок в розробку теорії комунікативних умінь як чинника психологічної готовності дитини до школи внесла М.Г.Маркіна. Вона розробила показники комунікативної готовності до шкільного навчання і ознаки їх прояву, як які виділені комунікативні уміння:

1. Здатність до конструктивного ведення діалогу:

- уміння слухати партнера і адекватно розуміти значення його висловлювання;
- уміння знаходити суперечності і слабкі місця в міркуваннях партнера і піддавати їх конструктивному обговоренню;
- уміння втілювати власну думку у форму логічно стрункої узагальнюючої думки, доступної для сприйняття оточуючих.

2. Адекватність орієнтування в комунікативному просторі: уміння конструювати образ “Я” на основі узгодження власних і чужих уявлень про себе;

- уміння створювати “образ партнера” по комунікації;

- уміння адекватно сприймати суть конкретної взаємодії.

3. Компетентність в моделюванні акту міжособистісної взаємодії:

- уміння знаходити тему і планувати хід майбутнього спілкування;

- уміння проектувати адекватні засоби спілкування і реалізовувати їх на практиці;

- уміння уникати можливих конфліктів в спілкуванні і пов'язані з ними емоційно-психологічні напруження.

Таке основне бачення вітчизняних педагогів і психологів. Вони розуміють комунікативні уміння розуміються як індивідуальні якості або структурні компоненти особистості дитини, тісно пов'язані з мовною діяльністю.

У дослідженнях Л.Р.Мунірової доводиться можливість щодо формування даних груп умінь у дітей старшого дошкільного віку і розроблена методика. Ця методика заснована на загальнодидактичних етапах формування загальнонавчальних, складних комунікативних умінь є конкретною допомогою вихователів і вчителів, зокрема:

- розкриття що вчиться значення комунікативних умінь в процесі організації комунікативної діяльності;

- ознайомлення умінь, що вчать з змістом і структурою;

- включення завдань, що вчать у виконання, по оволодінню комунікативними уміньми;

- вдосконалення у засвоєваних комунікативних умінь, що вчать, в творчій діяльності.

М.Г.Маркіна умовами формування комунікативної готовності дітей до навчання в школі вважає:

- організацію навчально-пізнавальної діяльності майбутніх школярів за допомогою її діалогізації;

- спрямованість педагогічної дії на оволодіння дітьми способами розуміння внутрішнього стану людей;

- використання ігрової діяльності як ведучою у вдосконаленні прийомів довільної регуляції власних відносин з дорослими і однолітками.

Питання формування комунікативних умінь простежувалися деякими дослідниками і у зв'язку з вихованням етичних якостей особистості дошкільника, формуванням дружніх взаєностосунків. Т.А.Маркова вивчала питання про особливості цієї сторони дитячих взаєностосунків, які характеризуються як дружні, мають гуманний зміст, необхідні як при вибіркового спілкуванні однієї дитини з іншими, так і з всіма дітьми групи. Показником гуманних, дружніх якостей, що формуються, є вирази їх дітьми із власної волі, незалежно від безпосередньої дії вихователя і його присутності в групі [5].

У дослідженні Л.А.Пеньєвської виявлено різноманіття форм дитячої взаємодопомоги і зроблена її класифікація. Ця діяльність виражається в безпосередніх діях, в допомозі один одному, в умінні поділитися річчю, матеріалом, іграшками, в приєднанні своїх зусиль при виконанні загальної роботи, потрібної для всіх, в активній моральній підтримці, діяльності, направленої на передачу свого досвіду іншому.

Дослідження В.Г.Нечаєвої мали своїм завданням з'ясувати значення організованості поведінки у формуванні колективних взаєностосунків дітей [4].

Між дітьми в іграх і трудових процесах встановлюються такі взаєностосунки, при яких їм необхідно домовлятися в ході гри, погоджувати дії в трудовому процесі.

Це створює умови для формування основ організованості поведінки і виступає в дитячих взаємостосунках як важлива якість колективних відносин, що формуються.

Т. В. Пуртова, вивчаючи педагогічні умови формування довірливості в спілкуванні у дітей дошкільного віку виділила як такі:

1. Поєднання індивідуальних і колективних форм діяльності, що відповідають специфіці психологічного віку.

2. Організація спільної діяльності дітей і дорослих, де кінцевий результат буде для дитини наочною оцінкою успішності її взаємодії з іншими людьми.

3. Використання адекватних віку ігрових форм активності дитини.

В результаті екскурсу в проблему формулювання понять, класифікації і умов формування комунікативних умінь ми визначили дану групу умінь у старших дошкільників таким чином:

Комунікативні уміння – це складні і усвідомлені комунікативні дії, засновані на теоретичних знаннях і практичній підготовленості дитини до спілкування.

Характеризуючи дане визначення, ми хотіли б підкреслити:

- комунікативні уміння є складними, що включають прості (елементарні) уміння;
- прості (елементарні) комунікативні уміння в ході постійних вправ автоматизуються і доводяться до навичку;

- комунікативні навички входять до складу комунікативних умінь і конкретизують останні своїм змістом;

- комунікативні уміння є усвідомленими комунікативними діями дітей, що виявляється в здатності дошкільників будувати спілкування відповідно до завдань, адекватно комунікативної ситуації і партнерам, аналізувати і оцінювати комунікативні контакти з однолітками і дорослими;

- комунікативні уміння засновані на теоретичних знаннях і практичній підготовленості, які включають цілеспрямовану роботу із створення мотивації на спілкування і придбання комунікативних умінь, ознайомлення дітей із засобами і способами спілкування, практичне здійснення дій в умовах комунікативної діяльності.

Комунікативні уміння включають знання, елементарні уміння, навички, необхідні в процесі спілкування для вибору і здійснення адекватних комунікативній ситуації дій.

Таким чином проаналізувавши деякі підходи до проблеми формування комунікативних умінь, ми відзначаємо, що в педагогіці, зокрема дошкільній, не розроблена єдина концепція, що характеризує дану групу умінь тому потребує подальшої деталізації, визначення міри значимості і складності для дітей старшого дошкільного віку, виявлення рівня володіння старшими дошкільниками комунікативними уміннями.

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. – Львів: Світ, 1990. – 232 с.

2. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-методичний посібник. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.

3. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2004. – 344 с.

4. Богуш А. М. Обучение правильной речи в детском саду. – К.: Рад. школа, 1990. – 212 с.

5. Культура спілкування / За ред. П. М. Щербаня. – К.: ІЗМН, 1997. – 328 с.

6. Мухина В. С. Возрастная психология. – М.: Академия, 1998. – 456 с.

7. Немов Р. С. Психология: Учебник для студентов высших педагогических учебных заведений: В 3-х кн. – 4-е изд. – М.: ВЛАДОС, 2000. – Кн. 1. – 688 с.

8. Піроженко Т. О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дитини: Монографія: ТОВ “Нора-прінт”, 2002. – 309 с.

9. Рузская А. Г. Развитие общения дошкольников со сверстниками. – М., 1989. – 216 с.

In the article essence of concept is exposed communicative abilities of children of senior preschool age in психолого-педагогічній to literature.

Key words: *intercourse, communicative abilities, classification of communicative abilities, feature of communicative abilities, communicative space.*